

УДК 347.958

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-1-15>

Олександра НЕСТЕРЦОВА-СОБАКАРЬ

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
oleksandra.nestertsova-sobakar@dduvs.edu.ua

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ РІШЕННЯ

У статті розглядаються актуальні питання правового регулювання авторського права та суміжних прав в умовах цифрової трансформації суспільства. Автор аналізує сучасний стан законодавства України у сфері інтелектуальної власності, приділяючи особливу увагу відповідності норм національного законодавства міжнародним стандартам, зокрема Директиві ЄС 2019/790 «Про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку». Розкрито проблеми адаптації українських норм до сучасних викликів, пов'язаних із розвитком цифрових платформ, стримінгових сервісів, а також поширенням нелегального контенту в Інтернеті.

У статті висвітлено ключові аспекти імплементації норм ЄС до національного законодавства, включаючи питання відповідальності платформ за розміщення контенту, механізми справедливої винагороди авторам і виконавцям, а також захисту цифрових прав. Окрема увага приділена аналізу положень щодо забезпечення доступу до культурних об'єктів у цифровому середовищі, спрощення процедур ліцензування для наукових досліджень і інновацій.

Автор акцентує увагу на необхідності удосконалення національної системи боротьби з цифровим піратством, впровадження ефективних механізмів моніторингу та реагування на порушення авторських прав в Інтернеті. У статті пропонуються рекомендації щодо розвитку правового регулювання авторського права в Україні з урахуванням європейського досвіду та сучасних тенденцій.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, Директива ЄС 2019/790, цифрові платформи, справедлива винагорода, цифрова трансформація, інтелектуальна власність, адаптація законодавства, боротьба з піратством, культурна спадщина.

Постановка проблеми. Захист авторських прав є важливою складовою правової системи будь-якої держави, оскільки гарантує інтелектуальні та майнові права осіб, що створюють оригінальні твори. В умовах глобалізації, швидкого розвитку цифрових технологій та поширення інтернету актуальність цього питання зростає. У випадку України це питання набуває особливої важливості через постійні порушення авторських прав, включаючи піратство в Інтернеті, а також через необхідність узгодження національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Усе це породжує нові виклики у сфері захисту авторських прав, особливо з урахуванням цифровізації, масового порушення прав через онлайн-ресурси та поширення піратських копій.

Незважаючи на прогрес, досягнутий у правовому регулюванні авторських прав, існують невирішені питання, які потребують подальшого вдосконалення. Одним з основних є недостатня ефективність застосування законодавства у цифровому середовищі. Зокрема, існують труднощі з правовим захистом авторських прав у разі порушень, що відбуваються через Інтернет, через відсутність чітких процедур для захисту прав на цифрові твори. Також важливим аспектом є розвиток механізмів колективного управління правами, оскільки

частина авторів не має можливості самостійно захищати свої права, і питання колективного управління правами набуває особливої актуальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання правового захисту авторських прав неодноразово ставали предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, праці таких авторів, як І.В. Венедіктова, О.В. Розгон, О.І. Гордєєва, С.О. Бобров, В.О. Іващенко, О.О. Панасюк та інші, присвячені історії становлення авторського права, правовим основам його захисту та порівнянню національних і міжнародних стандартів у цій сфері, дають ґрунтовне розуміння розвитку інституту авторських прав. Однак багато питань залишаються не повністю розкритими, зокрема в контексті цифрових технологій і нових форм порушення прав.

Дослідження, які стосуються застосування чинного українського законодавства в умовах цифрових змін, зазвичай звертаються до проблеми правового регулювання цифрових прав на твори, захисту прав у мережі Інтернет, а також співвідношення українських норм з міжнародними стандартами, зокрема з нормами Бернської конвенції, Договору ВОІВ про авторське право та іншими міжнародними угодами.

Однак, незважаючи на численні дослідження, недостатньо було проаналізовано особливості правового захисту авторських прав в Україні, сучасні виклики їх реалізації, вказує на необхідність вироблення законодавчих рішень щодо форм правового захисту авторських і суміжних прав.

Метою цієї статті є розгляд сучасних правових механізмів захисту авторських і суміжних прав в Україні, зокрема в контексті розвитку цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах все більшої уваги набуває розвиток системи захисту авторських і виключних прав на результати інтелектуальної праці. Авторське право сприяє створенню сприятливого середовища для творчості, забезпечуючи можливість авторам вільно користуватися своїми роботами, розпоряджатися ними та отримувати прибуток від їх використання. Захист авторських і суміжних прав, а також законних інтересів, здійснюється відповідно до чинного законодавства, яке визначає способи та механізми такої охорони.

Захист авторських і суміжних прав означає реалізацію заходів, спрямованих на відновлення або визнання цих прав у разі їх порушення чи заперечення.

Вчені під захистом авторських прав переважно розуміють не тільки передбачені законом способи припинення їх порушення та застосування юридичної відповідальності до порушників, але й заходи з визнання авторських прав [7]. При цьому І.В. Венедіктова підтримує загальну думку щодо визначення поняття захисту права інтелектуальної власності і розуміє його, як систему правових засобів, які вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органи виконавчої влади, адміністративні органи, суди) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності [1, с. 25].

Інші вчені визначають захист прав інтелектуальної власності як комплекс заходів, спрямованих на визнання і відновлення прав інтелектуальної власності у разі їх порушення [2, с. 138–142].

Майже подібною є точка зору вчених, які захист права інтелектуальної власності розуміють як систему правових засобів, що вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органи виконавчої влади, адміністративні органи, суди) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності [6, с. 33].

Водночас варто розрізняти поняття охорони та захисту авторських прав. Охорона охоплює впровадження нормативної бази, що регулює права авторів і їхніх правонаступників. Захист же зосереджується на діях, спрямованих на відновлення порушених прав або на підтвердження їхньої законності. Ці заходи стосуються як немайнових, так і виключних майнових прав.

Порушення авторських прав може відбуватися як у межах договірних відносин (наприклад, при недотриманні умов передачі прав), так і поза ними. У разі порушення

умов договору застосовуються санкції, передбачені його положеннями. Якщо ж договірні відносини відсутні або санкції в договорі не передбачені, постраждала сторона може звернутися до механізмів захисту, визначених чинним законодавством.

Слід враховувати й те, що захист авторських прав стосується не лише самих авторів, але й їхніх правонаступників. Це зумовлено тим, що порушення як майнових, так і немайнових прав може статися як за життя автора, так і після його смерті. До того ж, виключні права автора можуть передаватися іншим особам за його життя.

Порушені авторські права можуть захищатися за допомогою норм різних галузей права. Проте основним інструментом для їх захисту є застосування норм цивільного права. Це пояснюється тим, що адміністративна та кримінальна відповідальність передбачені не за всі види порушень у сфері авторських прав. Крім того, слід пам'ятати, що авторське право є частиною цивільного законодавства. У таких випадках захист прав здійснюється шляхом подання позову до суду.

Якщо порушення авторських прав здійснено державними установами, можливим є також адміністративний спосіб захисту. Він полягає у зверненні до вищих органів, які контролюють діяльність організації, що допустила порушення. У цьому разі автори чи їхні правонаступники можуть звертатися до відповідних державних структур, що відповідають за діяльність закладів, які використовують твори.

Згідно з чинним законодавством України, захист авторських прав регулюється, зокрема, Законом України «Про авторське право і суміжні права» [8; 5], що є основним нормативно-правовим актом у цій сфері. Однак швидкий розвиток технологій, зокрема інтернет-простору та цифрових медіа, вимагає постійної адаптації законодавства до нових реалій. Порушення авторських прав, особливо в сфері інтернет-контенту, онлайн-торгівлі та масового використання творів без згоди авторів, стало однією з найактуальніших проблем.

В Україні значною проблемою є поширення піратських копій в Інтернеті та недостатня ефективність правозастосування. Наявність таких порушень негативно впливає на творчий потенціал авторів, на культурний розвиток суспільства та економічні інтереси правовласників. Тому необхідно створити ефективну систему захисту авторських прав, яка буде відповідати сучасним умовам цифрової епохи.

Наразі існує дві форми захисту авторського права: юрисдикційна, що забезпечується за допомогою державних органів, реалізується під час кримінального та цивільного провадження, а також провадження у справах про адміністративні порушення у сфері авторського права; та неюрисдикційна форма [5, с. 448].

Юрисдикційний захист передбачає дії уповноважених державними органами щодо захисту порушених або оспорюваних суб'єктивних авторських прав і суміжних прав. Вважається, що це найефективніший спосіб захисту інтелектуальної власності. Його суть полягає в тому, що людина, чиї права або інтереси були порушені незаконними діями, може звернутися до суду або іншого компетентного органу. Це органи, які відповідають за відновлення порушеного права та припинення правопорушень.

У межах юрисдикційної форми захисту можна виділити загальні та спеціальні процедури захисту порушених авторських прав і суміжних прав. Захист прав і законних інтересів здебільшого здійснюється судовими органами, що є основним методом вирішення таких проблем.

Неюрисдикційний спосіб захисту авторських прав означає, що люди та підприємства можуть захистити свої авторські права самостійно, не звертаючись до державних або інших компетентних органів.

Основною формою неюрисдикційного захисту, який проявляється в активних чи пасивних діях особи з метою запобігання чи припинення порушення суб'єктивного права особи, є самозахист. Останній передбачений статтею 19 Конституції України [4]. Особа має право на самозахист своїх прав, щоб запобігти їх порушенню або протиправним посяганням.

Самозахист означає, що людина, чиє право було порушено, використовує методи боротьби, які не заборонені законом і не суперечать суспільним моральним принципам. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, яке порушено, а також характеру дій, якими ці права порушені. Вони не можуть суперечити закону. Особа може вибирати способи самозахисту, або закон, інші закони чи договір визначають їх.

У відносинах авторства ця форма самозахисту рідко зустрічається. Крім того, стаття 55 Конституції України [4] гарантує, що кожен має право на невід'ємне право на захист своїх прав і свобод будь-якими незабороненими законом засобами. Це дуже важлива деталь.

Звичайно, кожен має право звернутися до суду, щоб захистити своє право на інтелектуальну власність. Це передбачено частиною 1 статті 432 Цивільного кодексу [9], і відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України, яка надає широкі засоби захисту прав інтелектуальної власності від порушень. Водночас Цивільний кодекс України передбачає певні заходи для захисту права інтелектуальної власності. У випадку порушення прав інтелектуальної власності логічно визначити, що порушник несе відповідальність. Відповідно до статей 431 та 432 Цивільного кодексу цивільно-правова відповідальність настає. Згідно зі статтею 431 Цивільного кодексу, «Порушення права власності, в тому числі невизнання або посягання на це право, тягне за собою відповідальність, встановлену цим Кодексом, іншим законом чи договором». З цього визначення випливає, що порушення права інтелектуальної власності може відбуватися як шляхом дії (посягання на право інтелектуальної власності), так і шляхом бездіяльності [1].

Україна приєдналася до міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема Бернської конвенції та Договору ВОІВ про авторське право. Основним законом, який регулює авторські права в Україні, є Закон України «Про авторське право і суміжні права». Він встановлює правовий режим як майнових, так і немайнових прав авторів, а також визначає способи їх захисту.

Водночас, попри інноваційність та сучасність зазначеного нормативно-правового акту, назвати його досконалим важко, адже наразі характерними його недоліками є:

- наявність термінологічних суперечностей, оскільки у деяких положеннях закону використовуються терміни, які не узгоджені з чинним законодавством України або мають неоднозначне трактування, серед яких, наприклад, визначення «піратський примірник» у контексті авторського права має відмінності у порівнянні з міжнародними стандартами, що може призводити до правових колізій. Потребує уточнення щодо застосування в різних контекстах і використання поняття «доведення до загального відома публіки». Зокрема, у сучасному світі цифрових технологій поняття «доведення до загального відома» набуло нових форм, серед яких публікація контенту на вебсайтах чи соціальних мережах, стримінгове мовлення або доступ до творів на платформах на вимогу, використання гіперпосилань для надання доступу до творів. Тому відсутність чіткого визначення цього поняття може спричинити труднощі у кваліфікації таких дій та виникненні спорів щодо правомірності використання об'єктів авторського права. Більше того нечіткість у визначенні «доведення до загального відома публіки» може використовуватись недобросовісними суб'єктами для обходу авторських прав. Наприклад, використання творів через посередників, які не є формальними правовласниками, надання доступу до творів через платформи без належного ліцензування тощо;

- недостатність захисту цифрових прав через неврахування сучасних викликів, пов'язаних із цифровими технологіями, такими як масштабне поширення піратських копій через Інтернет;

- неузгодженість норм закону із міжнародними стандартами, зокрема суперечливість із нормами Бернської конвенції та Договору ВОІВ у визначенні тривалості охорони прав на фонограми та відеограми;

– нечіткість регулювання колективного управління майновими правами на об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав. Зокрема у статті 52 передбачено механізми колективного управління авторськими правами, однак вони не деталізують питання прозорості, підзвітності та ефективності організацій, які здійснюють це управління, що відповідно може спричинити зловживання з боку таких організацій;

– недостатність санкцій до порушників законодавства України про авторське право і суміжні права, які є недостатньо жорсткими, щоб ефективно стримувати порушників, особливо у цифровому середовищі;

– невідповідність законодавства до сучасних викликів та загроз в інформаційній сфері, адже воно не повною мірою враховує реалії цифрової епохи, зокрема стрімке поширення піратських копій через інтернет;

– недостатній рівень правозастосування, у зв'язку із чим складність процесуальних механізмів і недосконалість правозастосування обмежують ефективність захисту прав споживачів інформаційного контенту тощо.

Все це вказує на необхідність внесення змін й доповнень до Закону України «Про авторське право і суміжні права», що сприятиме уникненню правової плутанини, захисту авторських прав та адаптації українського законодавства до сучасних реалій і міжнародних стандартів. Тим більше, що міжнародні практики регулювання авторського права відзначаються багатоманітністю підходів. Зокрема у США авторське право інтегроване в концепцію приватної власності, що забезпечує жорсткий майновий захист, включаючи можливість отримання компенсацій за порушення. У Франції розвинута концепція моральних прав, які є невідчужуваними і дозволяють автору зберігати контроль над своїм твором навіть після передачі майнових прав. Високі стандарти захисту авторських і суміжних прав забезпечують Європейський Союз і Світова організація інтелектуальної власності. Наприклад, Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС визначає чіткі механізми захисту авторських прав в інтернеті [3]. Положення Директиви ЄС 2019/790 мають особливе значення для України, оскільки адаптація законодавства до стандартів ЄС є обов'язковою умовою інтеграції до Єдиного цифрового ринку та виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Адаптація законодавства України до Директиви ЄС 2019/790 є важливим кроком у виконанні положень розділу «Інтелектуальна власність» Угоди про асоціацію, що дозволить забезпечити інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС, полегшити міжнародну торгівлю інтелектуальними продуктами, підвищити довіру інвесторів у сфері культурних і креативних індустрій, надати нові інструменти для боротьби з піратством, зокрема через: встановлення відповідальності платформ за нелегальний контент, розробку механізмів блокування доступу до піратських ресурсів тощо.

Імплементация положень Директиви ЄС 2019/790 у законодавство України є стратегічно важливим кроком для модернізації національної системи авторського права, що дозволить забезпечити ефективний захист прав авторів у цифрову епоху, гармонізувати українське законодавство з європейськими стандартами та сприяти розвитку креативних індустрій.

Висновки. Еволюція авторського права демонструє важливість його адаптації до сучасних умов. Україна зробила значні кроки у гармонізації законодавства з міжнародними стандартами, але існують суттєві виклики, пов'язані з цифровізацією та недосконалістю правозастосування.

Українське законодавство з авторського права потребує вдосконалення, особливо в контексті цифрових технологій та нових форм порушень прав у мережі Інтернет. Для ефективного захисту прав авторів необхідно посилити контроль за інтернет-платформами

та розвивати механізми колективного управління правами. Подальше вдосконалення механізмів захисту прав авторів має ґрунтуватися на міжнародному досвіді та сучасних технологічних реаліях, зокрема, через застосування нових цифрових інструментів для боротьби з піратством; удосконалення механізмів захисту прав у цифровому середовищі; підвищення рівня обізнаності громадян щодо авторського права та суміжних прав; запровадження нові інструменти, такі як блокчейн, для прозорого управління правами.

Список використаних джерел

1. Венедіктова І. В., Розгон О. В. Цивільно-правовий захист та охорона авторського права. *Форум права*. 2007. № 2. С. 24–29.
2. Гордєєва О. І. Охорона авторського права в Україні. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. № 23. С. 138–142.
3. Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Мироненко Н. М. Правовые проблемы защиты авторского права. *Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 29–30 квіт. 2004 р.). Київ : Акад. правових наук України ; НДІ приватного права і підприємництва ; НДІ інтелектуал. власності ; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2004. С. 447–449.
6. Основи правової охорони інтелектуальної власності в Україні : підруч. / за заг. ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. Київ : Концерн «Видавничий Дім “Ін Юре”», 2003. 236 с.
7. Панасюк О. О. Поняття та класифікація форм захисту авторських прав. *Форум права*. 2013. № 1. С. 758–762.
8. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01 грудня 2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 57. Ст. 166.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Надійшла до редакції 14.12.2024

References

1. Venediktova, I. V., & Rozghon, O. V. (2007). Tsyvilno-pravovyi zakhyst ta okhorona avtorskoho prava [Civil legal protection and copyright protection]. *Forum prava*. № 2, pp. 24–29. [in Ukr.].
2. Hordieieva, O. I. (2018). Okhorona avtorskoho prava v Ukraini [Copyright protection in Ukraine]. *Sotsialno-humanitarnyi visnyk*. № 23, pp. 138–142. [in Ukr.].
3. Dyrektyva Yevropeiskoho parlamentu i rady (IeS) 2019/790 vid 17 kvitnia 2019 roku pro avtorske pravo i sumizhni prava na Yedynomu tsyfrovomu rynku ta pro vnesennia zmin do dyrektyv 96/9/IeS ta 2001/29/IeS [Directive of the European Parliament and of the Council (EU) 2019/790 of April 17, 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text. [in Ukr.].
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. [in Ukr.].
5. Myronenko, N. M. (2004). Pravovye problemy zashchyty avtorskoho prava [Legal problems of copyright protection]. *Evolutsiia tsyvilnoho zakonodavstva: problemy teorii i praktyky : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (m. Kharkiv, 29-30 kvit. 2004 r.). Kyiv : Akad. pravovykh nauk Ukrainy ; NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva ; NDI intelektual. vlasnosti ; Nats. yuryd. akad. im. Ya. Mudroho, pp. 447–449. [in Ukr.].
6. Osnovy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini [Fundamentals of legal protection of intellectual property in Ukraine] : pidruch. za zah. red. O. A. Pidopryhory, O. D. Sviatotskoho. Kyiv : Kontsern «Vydavnychi Dim “In Yure”», 2003. 236 p. [in Ukr.].
7. Panasiuk, O. O. (2013). Poniattia ta klasyfikatsiia form zakhystu avtorskykh prav [The concept and classification of forms of copyright protection]. *Forum prava*. № 1, pp. 758–762. [in Ukr.].
8. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [On copyright and related rights] : Zakon Ukrainy vid 01 hrudnia 2022 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2023. № 57. Art. 166. [in Ukr.].

9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № № 40–44. Art. 356. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oleksandra Nestertsova-Sobakar'. Legal protection of copyrights in Ukraine: current challenges and legislative solutions

The article examines current issues of legal regulation of copyright and related rights in the context of the digital transformation of society. The author analyzes the current state of Ukrainian legislation in the field of intellectual property, paying special attention to the compliance of national legislation with international standards, in particular, EU Directive 2019/790 “On Copyright and Related Rights in the Digital Single Market”. The problems of adapting Ukrainian norms to modern challenges related to the development of digital platforms, streaming services, and the spread of illegal content on the Internet are revealed.

The article highlights key aspects of the implementation of EU norms into national legislation, including the issues of platform liability for content hosting, mechanisms for fair remuneration of authors and performers, and the protection of digital rights. Special attention is paid to the analysis of provisions on ensuring access to cultural objects in the digital environment, simplifying licensing procedures for scientific research and innovation.

The author emphasizes the need to improve the national system for combating digital piracy, to implement effective mechanisms for monitoring and responding to copyright violations on the Internet. The article offers recommendations for the development of legal regulation of copyright in Ukraine, taking into account European experience and current trends.

Key words: *copyright, related rights, EU Directive 2019/790, digital platforms, fair remuneration, digital transformation, intellectual property, adaptation of legislation, combating piracy, cultural heritage.*